

Володимир БУРДЕНЮК

(Коломия, Україна)

ORCID : <https://orcid.org/0009-0004-9346-4257>

DOI : 10.15330/hal_sw.c.9.126-145

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПАРАФІЙ МІСТА ГОРОДЕНКИ ТА КРИЛОСЬКОГО МОНАСТИРЯ ГАЛИЦЬКОЇ КАТЕДРИ В XVIII СТОЛІТТІ

У статті через відомості в матеріалах генеральних візитацій Городенківського намісництва 1732–1733, 1746, 1754 рр. розглядається питання взаємодії Городенківського намісництва з Галицьким крилосом. Успенський монастир у Крилосі тут постає не тільки як чернеча обитель, але і як центр духовного збагачення, «направлення» парафіяльних пресвітерів. Належну увагу Крилосьькому монастирю як реколекційному центру під час відвідин Городенки 1746 р. приділяє консултор ЧСВВ Єронім Оземкевич. У 1749 р. проводив також візитацію Крилосьького Успенського монастиря. Не залишається поза увагою ще один важливий аспект церковного буття Галицького крилосу – це сприйняття протопресвітерів, пресвітерів, монахів та пересічних парафіян Унії в першій половині XVIII століття. Історичні факти засвідчені в матеріалах генеральної візитації Городенківського намісництва, а також у щоденнику гетьмана Пилипа Орлика. Водночас стаття, окрім поданої інформації з Городенки, не залишає поза увагою сам Крилосьький монастир, ніби переносячи читача в ту атмосферу, де проходили реколекції священники з Городенки. Зріз матеріалів охоплює архівні та археологічні дані, реконструкції Успенського та Іллінського монастирів у Крилосі. Окрім графічних реконструкцій за даними археологічних досліджень, подано також фотографії залишків кам'яної монастирської забудови та скляних виробів (XVI–XVII ст.) із колекції фондів Національного заповідника «Давній Галич». У статті здійснено спробу окреслення та переосмислення від уявного візуального сприйняття монастиря Успіння Пресвятої Діви Марії крізь призму історичних та археологічних даних до його

духовного, просвітницького значення для усіх намісництв Галицького крилосу. В даному дослідженні Крилоський монастир постає як один із реколекційних осередків Галицького крилосу, в тому числі для духовенства Городенківського намісництва.

Ключові слова: *Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія, Галицький крилос, Городенківське намісництво, Успенський монастир, Йосиф Шумлянський, Єронім Оземкевич, Пилип Орлик, генеральна візитація, реколекції.*

Як свідчать історичні документи та матеріали, катедральний Успенський монастир в Крилосі відродив у 1707 р. львівський, галицький і кам'янецький єпископ Йосиф Шумлянський, на той час вже Руської Унійної Церкви, та надав йому новий фундаційний акт, у котрому говорилося:

«Оскільки галицька крилоська катедральна Успенська церква Пресвятої Діви [Марії] зруйнована через свою давність, різні переміни долі та воєнні лихоліття, тепер мною з руїн відбудована, має належне духовенство, завдяки яким не припиняється звичайне богослужіння і слава Божа, але бажаючи ... цю славу Божу ще більше піднести та примножити, я записав 10.000 зл. і переніс на моє власне дідичне село Коморів сплату річного чиншу, з якого могло би при цій церкві четверо монахів утримуватися, тобто три священники, а четвертий послушник», і віддав запроваджених тут монахів під керівництво о. Йоакимфта Жуковського, пітрицького ігумена. «Зазначені монахи, – говорить далі, – тут мною зафундовані і вже впроваджені під послухом згаданого свого старшого [очільника] на стародавній общежительний спосіб і за прикладом Скитського та Крехівського монастиря, перебуваючи в належній між собою згоді, любові, святості, стриманості та відповідно до правила Св. Василія на масляних стравах у м'ясопусні дні... [щоб] славу Божу при цьому місці розвивали і Божий Маєстат благали за гріхи мої та батьків моїх»¹.

¹ Коссаць Е. Шематизмъ Провинції Св. Спасителя чина св. Василія Великого въ Галиціи, уложенъ по капитуле отбувшойся в монастырѣ св. Онуфрейскомъ во Львовѣ дня 24. и 25. Липця 1866, и короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время. Въ типографіи Института Ставропигіанского подъ зарядомъ Стефана Гучковскаго. Во Львовѣ. 1867. С. 146–147.

За даними ревізії ігуменів, 1724 р. в монастирі перебувало шість осіб — п'ять монахів та ігумен. Крилоський монастир ліквідовано 1783 р.², відтак церква Успіння Пресвятої Богородиці стала вже не монастирською, а парафіяльною, як і каплиця Св. Василя.

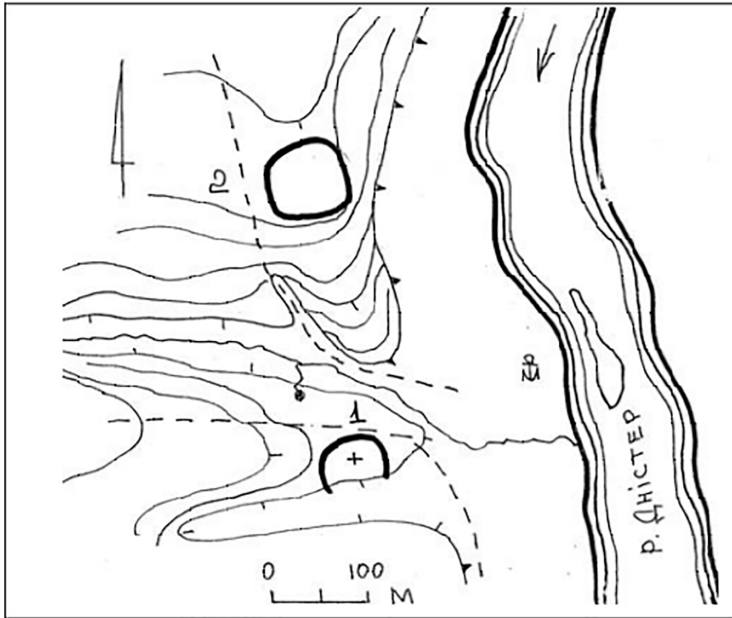
Поряд існував ще один монастир, Св. пророка Іллі, проте його в 1744 р. приєднано до Успенського крилоського монастиря. Його ігумен отець Дометіан був 1711 р. на відомому соборі в Уневі, котрий скликав єпископ Варлаам Шептицький з метою реформування василіанських монастирів. Згадана вже ревізія ігуменів за 1724 р. вказує, що в Іллінському крилоському монастирі перебувало п'ятеро монахів, він функціонував без жодного права під проводом превелебного отця офіціала Галицького, намісником на той час був Венедикт Ласковський³. Є згадка і про те, що у 1654 році при Іллінському монастирі був ще й жіночий монастир⁴. (Іл 1–2).

Матеріали візитації Крилоського Успенського монастиря, що її проводив 1749 р. консултор Руської провінції ЧСВВ Єронім Оземкевич, подають інформацію щодо розташування та архітектурного планування монастиря, котра підтвердилася під час проведення Богданом Томенчуком, Олегом Мельничуком та Василем Петриком археологічних досліджень 2007 та 2011 рр. «Монастир був опоясаний у квадрат навколо муром (в якому є чотири мурованих наріжних башти). Містить у межах своїх мурів старі дерев'яні монастирські резиденції, в яких на цей час замешкують дев'ять монахів... Всередині укріплень монастиря при північному мурі містилася монастирська резиденція, накрита гонтами. Вона мала дві великі палати з печами. Пекарня для приготування їжі містилась у північній мурованій башті навпроти каплиці, яка була на півдні. За північною фіртою розташовувалася кімната для челяді. За південною

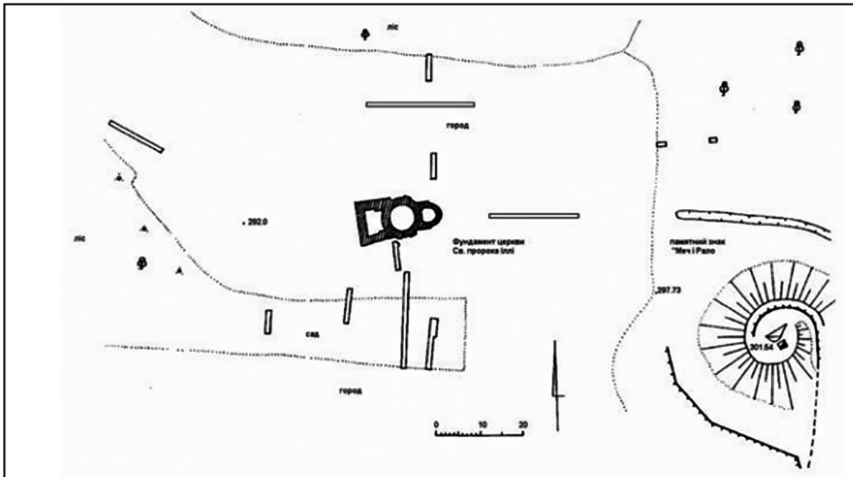
² Там само. С. 147.

³ Там само. С. 146.

⁴ Там само. С. 205–206; Про жіночий монастир у Крилосі див: Pawłyszyn A. *Prawosławne i unickie monasterium męskie na terenie eparchii lwowskiej w latach 1596–1739. Przyczynek do powstania nowego katalogu. Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku* / red. J. Gwóźdź, R. Witkowskiego, A. M. Wyrwy. Poznań, 2014. S. 277–286; Плани розкопів до Іл. 1–2 див: Томенчук Б. Мельничук О. Археологія пізньосередньовічного Галича як «церковного міста» і релігійного центру Галичини (середина XIII ст. — 1785 р.). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2017. Вип. 2. С. 68, 75, 78.

Ил. 1. Пітрицький Успенський монастир. Топографія. Пітрицький або Козинський монастир знаходився на березі Дністра в урочищі Пітрич, а його церква була місцем поховання галицького вищого церковного і монаршого кліру

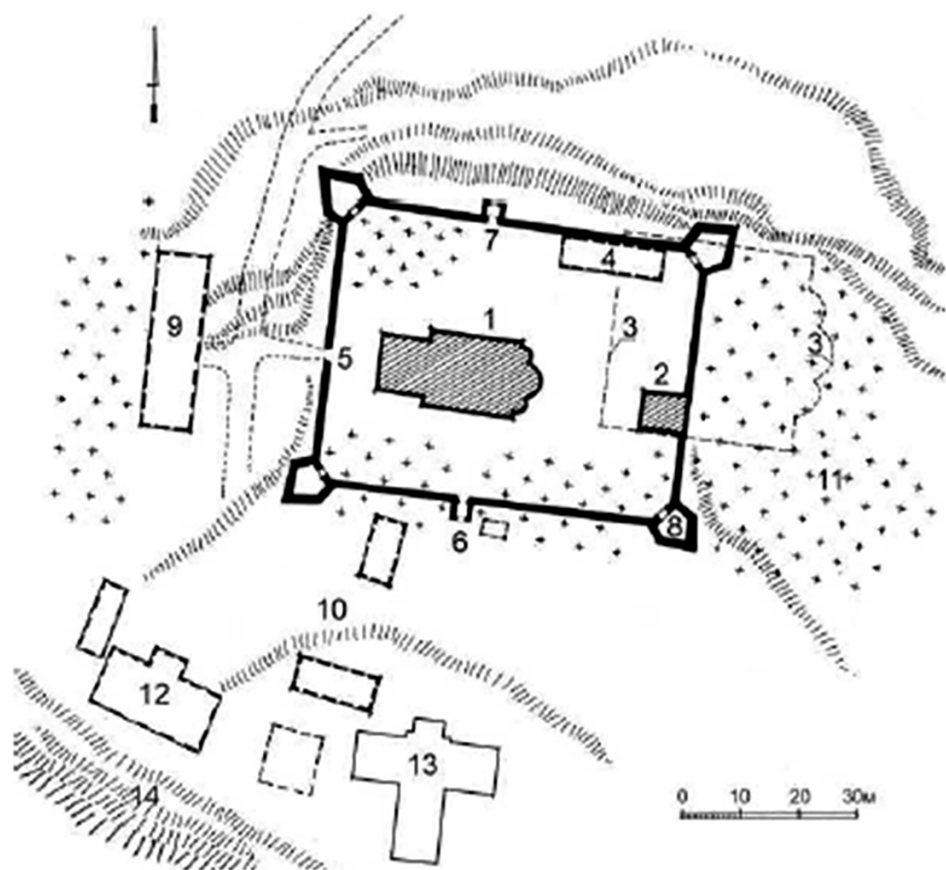
Ил. 2. Ситуаційний план Іллінського монастиря з фундаментом церкви Святого пророка Іллі

фіртою дві прибудови. Одна з них — зал з альковом, під яким знаходився мурований льох. Інша прибудова, під валом, містила дві зали: одна з піччю і альковом, інша без печі. У цих старих прибудовах були дві великі залізні гармати, перенесені з дитинця до сіней. Перед брамою монастиря була велика стайня з двома воротами»⁵ (Іл. 3).

Галицька археологічна експедиція Національного заповідника «*Давній Галич*» у 2007 та 2011 роках проводила охоронні археологічні дослідження на прилягаючій до церкви Успіння Пресвятої Богородиці території. Одним із завдань було саме виявлення слідів західної в'їзної та південної вхідної веж Крилоського монастиря XVII—XVIII ст. із церквою Успіння Пресвятої Богородиці. В розкопі I під шаром ґрунту та будівельного сміття на глибині 0,35 м у східній ділянці (кв. А/1) розчищено цегляну кладку оборонної стіни. Її ширина становить 0,97 см. Зафіксовано два — чотири ряди цегляного мурування, виконаного із цегли-пальчатки розміром 8,5—10х13—14,5х8 см на вапняно-піщаному розчині. Фундамент викладений із опоки. Основний розчин кладки фундаменту — вапняно-піщаний із значним переважанням жовтого піску. Розчин слабкий і сипкий. Іноді із внутрішньої сторони він виступає на 0,2 м. Із зовнішньої сторони стіни, при вході, розчищено кам'яну кладку. Вона виконана в один ряд із повторно використаних кам'яних блоків з Успенського собору. Місцями вони вибрані. Верхній зріз кладки залягає на глибині 0,65 м. Слід зазначити, що частина цієї кам'яної кладки була простежена у 1997 році. Її ширина становить 2,5 м від фундаменту. Гіпотетична довжина — 3,5—4 м. На думку дослідників, блоками був викладений вхід перед фіртою монастиря зі сторони єпископського палацу, оскільки слідів цегляної кладки та зав'язки на поверхні блоків не простежено⁶.

⁵ Кугутяк М. Крилоський монастир Успіння Пресвятої Богородиці: історіографічний дискурс, писемні джерела. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2021. № 34. С. 203—204.; Томенчук Б., Мельничук О. Результати археологічних досліджень давнього Галича у 2008—2013 роках. *Вісник Інституту археології*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. Вип. 10. С. 120.

⁶ Національний заповідник «Давній Галич» (далі — НЗДГ). Мельничук О., Томенчук Б. Звіт про результати археологічних досліджень на території давнього Галича у 2007 р. Арк. 3—6 (частково опублікований в: Томенчук Б., Мельничук О. Назв. праця. С. 110—125).

Іл. 3. Крилоський катедральний монастир у середині XVIII ст. (гіпотетична реконструкція розпланувальної структури), (за В. М. Петриком): 1 – Успенська церква; 2 – Каплиця Св. Василя; 3 – контури зруйнованого Успенського собору; 4 – монастирський будинок; 5 – головна брама; 6 – південна фірта; 7 – північна фірта; 8 – пекарня в наріжній башті; 9 – стайня; 10 – житлові «офіцини» з пивницями; 11 – поховання; 12 – єпископський палац («Старі палаци»); 13 – мурований єпископський палац початку XIX ст. (Митрополичі палати); 14 – земляний вал і рів

Під час археологічних досліджень 2011 року в розкопі І на осі північних дверей церкви простежено залишки фірти монастиря із одношаровою цегляною кладкою. Її сліди виявлено на рівні 1,8 м від нуля. Від зовнішнього лиця стіни монастиря вона виступає на 2,8 м. Загальна ширина — 2,4 м. Товщина стін фірти становить 0,6 м. Чітко фіксується цегляною кладкою прохід шириною 1,25 м. Нижче фірти зафіксовано дві сходинки із вапнякового каміння. Слід зазначити, що аналогічна південна фірта, але гіршої збереженості була виявлена під час досліджень у 2007 році. У

Іл. 4 Залишки муру оборонної стіни монастиря у західній частині розкопу

західній частині розкопу (кв. А/1-10) частково збереглися залишки оборонної стіни. Вона примикає до північної фірти. Стіна виконана із цегли розміром 6,5x14,5x15 см та тесаних кам'яних блоків. Місцями збереглися два ряди кладки, а у деяких місцях цегла вибрана до рівня фундаменту. Цегляна кладка залягає на глибині 2,15 м від нульової відмітки. Кладка стіни, як і фірти, виконана тільки із зовнішніх сторін, а середина заповнена вапняно-піщаним розчином із уламками цегли та камінням. Ширина стіни становить 0,85–0,9 м⁷ (Іл. 4–6).

⁷ НЗДГ. Мельничук О., Петрик В. Звіт про результати археологічних досліджень на території давнього Галича у 2011 р. Національний заповідник «Давній Галич». Арк. 10–11 (частково опублікований: Мельничук О. Результати досліджень крилоського монастиря XVI–XVII ст. у 2011 р. *Вісник Інституту археології*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. Вип. 7. С. 173–183).

Ил. 5 Загальний вигляд залишків фірти зі сходу (кв. А-В / 10-11)

*Ил. 6. Пізньосередньовічні вироби зі скла (XVI–XVII ст.),
виявлені під час археологічних досліджень
із колекції фондів Національного заповідника «Давній Галич»*

Описаний вище монастир у Крилосі у своїй взаємодії із парафіяльним духовенством міста Городенки разом із суто адміністративними функціями постає перш за все як важливий духовний центр й осередок для проведення реколекцій для місцевого клиру.

У церковних документах XVII–XVIII ст. городенківські парафії в своїй взаємодії з Галицьким крилосом фігурують здебільшого з фінансового боку, а саме щодо сплати так званого *катедратика*, або ж податку на потреби єпископської катедри. Сума сплати *катедратика* в різні роки: 1747 р. – 336 зл.; 1751 р. – 796 зл.; 1755 р. – 751 зл.; 1759 р. – 612 зл.; 1763 р. – 600 зл.; 1767 р. – 612 зл.; 1771 р. – 624 зл.; 1775 р. – 624 зл.; 1779 р. – 624 зл. Вона йшла на потреби Львівської єпархії Київської унійної митрополії⁸. Проте, окрім суто фінансових даних, ці реєстри надають первинну дуже важливу інформацію щодо кількості храмів і відносно титулів, під якими вони були, в тому числі будучи ще частиною Львівської (Галицької) православної єпархії. Книга столового податку Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії 1680–1686 рр. вказує на наявність у Городенці, що тоді була в складі Кулачківського намісництва, чотирьох парафій – Святого Спаса, Успіння Пресвятої Богородиці, Св. Миколая та одна без вказаної посвяти⁹.

Реєстр *катедратика* Львівської єпархії за 1708 р. дозволяє встановити титул четвертої церкви, котра в попередньому документі згадувалася без вказання під яким саме – це церква Св. Юрія. Також цей документ фіксує місце розташування церков, а саме: одна на середмісті та чотири – на передмістях: городенківська міська – Успіння Пресвятої Богородиці, на передмістях – Св. Миколая, Преображення Христового, Св. Мученика Юрія¹⁰.

Одним із основних аспектів взаємодії городенківських парафій із Галицьким крилосом – є проведення реколекцій, або ж «виправлення» духовних осіб, котрі не відповідали морально-етичним нормам

⁸ Скочиляс І. «Дар любові»: куничне (катедратик) у Київській митрополії XIII–XVIII століть. Львів: Вид-во УКУ, 2013. С. 86.

⁹ Його ж. Книга реєстру катедратика Львівської православної єпархії 1680–1686 років. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Праці Історично-філософської секції. Львів: Вид-во НТШ, 2008. Т. ССLVI. С. 635–636.

¹⁰ Його ж. Недатований реєстр духовенства, церков і монастирів Львівської єпархії за владництва Йосифа Шумлянського. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів: Вид-во НТШ, 2000. Т. ССXL. С. 581.

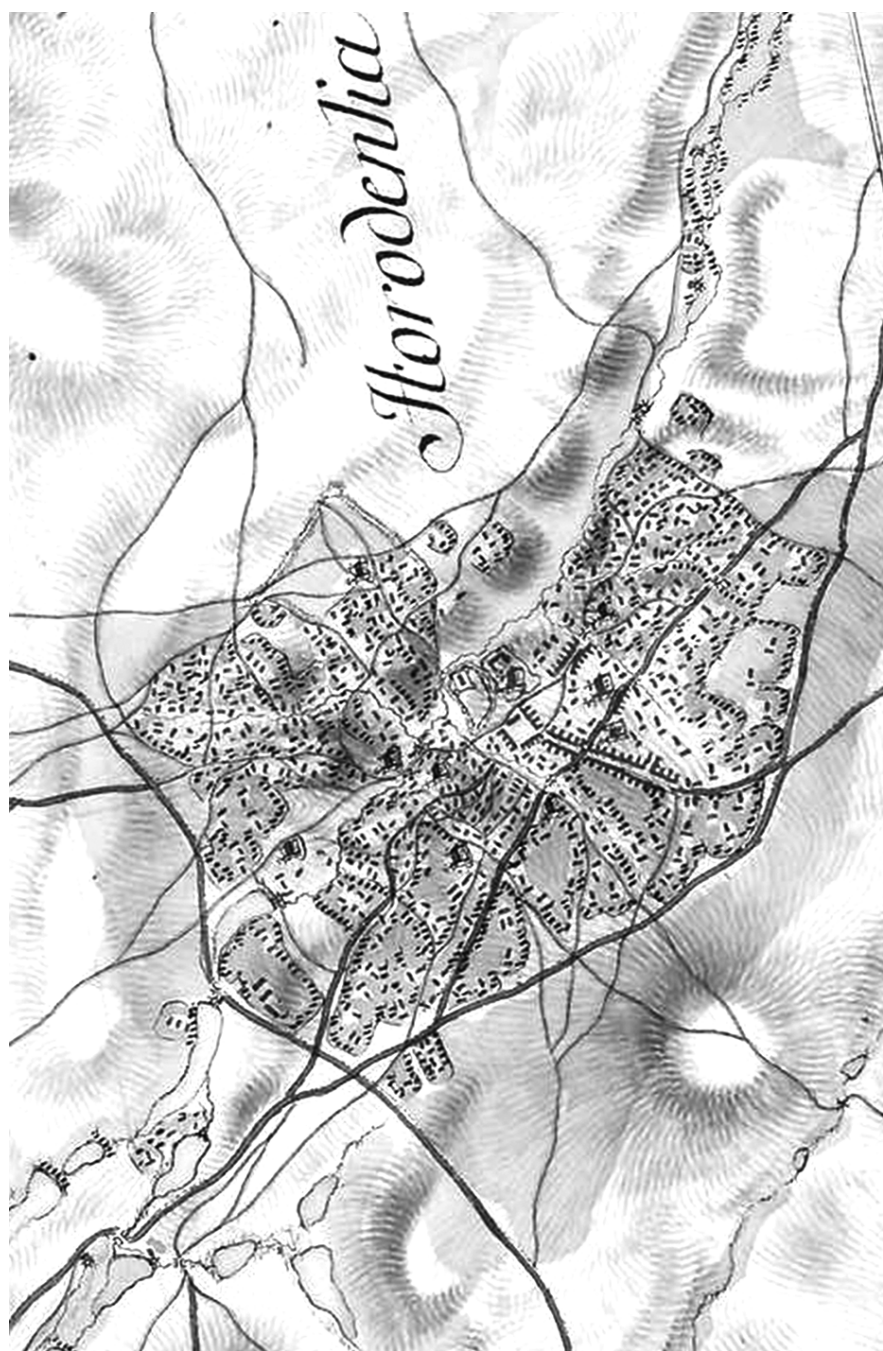
відповідно до їх статусу в суспільстві. Перша проведена в Городенці візитація храмів після прийняття унії Львівською єпархією 1700 року відбулася у 1732–1733 рр.¹¹ Під час цієї візитації розглядалися наступні групи питань: парох, диякон, церква, мощі, образи, відпусти, хрещення та миропомазання, євхаристія, покаєння, єлеєпомазання, подружжя, Літургія, похорон, братство мирян, шпиталь, монахи, монахині¹². Хоча це найбільш об'ємний та інформаційно наповнений документ з усіх, у тому числі подальших, візитацій, але в ньому зафіксовані тільки факти.

Щодо протопресвітера та пресвітерів городенківських здебільшого вказано: «...До хатних своїх як належить ставиться, їх молитов і різних побожностей навчає; Молитов парафіян своїх, а саме малих дітей, навчає; Проповіді парафіянам промовляє часто, а також їм пости та свята заповідає; Службу Божу в неділю та свята або сам, або через отця, що його заміщає, відправляє; Заповіту нікому не чинив; В уділенні Святих Таїнств чіткий, котрі з належною пошаною виконує; Має дружину, білоголовок сумнівних у своїм домі не тримає; Тютюну не курить перед Службою Божою, бо його ніколи не вживав; Сповідается якомога найчастіше; Приготування до Служби Божої та подячне після Служби Божої, так як і душпастирські молитви, набожно проводить; На процесіях та інших заходах церковних тамтешніх буває; Гуменце на голові гарно виголене має та волосся як належить стриже; В корчмі з хлопами не сидить, пиятикою з ними не бавиться, або В корчмах часом прошений буває, але не скандалить; Грунти має поміж громадою, стільки бере, скільки ласка громади; На гостинах хлопських інколи буває, але на них забобонів жодних не спостерігав; Купецтвом, ані гендлем, ані жодним ремеслом не займається; За похорон відповідно до змоги даючих бере... [переклад – В. Б.]»¹³ (Іл. 7).

¹¹ Скочилиас І. Генеральна візитація Львівської єпархії 1726–1733 років: зміст та структура опису. *Україна в минулому: збірник статей*. Київ; Львів, 1996. Вип. 9. С. 186–203.

¹² Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року. Кн. 1: Діяння та постанови / упоряд. Р. Паранько, Іг. Скочилиас, Ір. Скочилиас. Львів : Український католицький університет, 2021. (Серія «Київське християнство», Т. 23). С. 409–420.

¹³ Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького (далі – НМЛ). Ркл. 11. Арк. 11–22.

Львівська карта 1779-1783 року. На карті видно сорок церков, одна з яких є греко-католицькою, а решта – римо-католицькими. На карті також зображено міську фортецю та її стіни.

Не будемо описувати загалом всі пункти візитації, лише зазначимо, що із усього загалу матеріалу було відзначено тільки декілька «провин», але без вказання покарання: «...пресвітер один, про чие життя та характер відомо, що доки він тверезий, то цілком розсудливий, але коли нап'ється, що часто буває, то починає затівати бійки, які, коли протверезується, залагоджує»; «...про чие життя нічого поганого не відомо, за винятком, що буває бундючний, як напідпитку», «Дружини не має, лиш якусь господиню при собі тримає, котра має окремо чоловіка, сама молода, до всього здібна, та й до того капелан апелював, що є йому не близька, однак, маючи підозріння в согрішенні, наказали ми, щоби вона негайно йшла до чоловіка свого, а капелан — до каноніка, аби вивчав Біблію [переклад — В. Б.]»¹⁴.

Як вже зазначалося, за вищенаведеними результатами генеральної візитації Городенківського намісництва Галицького крилосу 1732—1733 рр. не вказано підсумкові висновки та рекомендації інспектора. З цієї точки зору цікавими є візитації 1746 та 1754 рр. Слід ще відмітити, що в матеріалах генеральної візитації Городенківського намісництва Галицького крилосу 1732—1733, 1746 та 1754 рр. у Городенці вказано дев'ять церков у середмісті та передмістях під титулами: Успіння Пресвятої Діви Марії (міська), Різдва Пресвятої Діви Марії, Воздвиження Чесного Хреста, Св. Миколая архієпископа Мир Лікійських, Воскресіння Христового, Преображення Господнього, Усікновення голови Св. Івана Хрестителя, Св. Михаїла Архангела, Св. Георгія мученика (у візитації 1732—1733 рр. вказана під титулом Св. Юрія Побідоносця). А також дві церкви монастирські, в матеріалах візитації 1746 р. одна під титулом Покрови Пресвятої Богородиці, друга під титулом Св. Іллі Пророка¹⁵.

¹⁴ Там само. Арк. 13 зв, 17 зв.

¹⁵ Спочилия І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII—XVIII століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. С. LXX—LXXIV, LXXX—LXXXIII, LXXXV—LXXXVIII, CLXI, CLXIX, CLXXII, 33—34, 178—179, 203—206.; Про монастир у Городенці див.: Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743—1780. Rzeszów, 2014. 560 s. Idem. Monastery bazylianskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeciej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzy z lat 1763—1764. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 5. С. 166—177; Stetsyk Y. Opis inwentarzny rezydencji bazyliańskiej w Horodence (28.05.1764 r.). *Східноєвропейський історичний вісник* / гол. ред. В. Ільницький. Дрогобич: Посвіт, 2016. Вип. 1. С. 14—20.

Проте в інвентарі Городенківської резиденції монастиря ЧСВВ від 28 травня 1764 року згадується вже тільки церква під титулом Покрови Пресвятої Богородиці¹⁶.

Важливими є також відмічення візитатором, на що, ймовірно, найбільше звертали уваги, як і на наявність «виправлених» книг¹⁷, — чи є парох та його парафіяни схизматиками. Візитатор також зазначав, що в церквах міській та передміській до Таїнства Хрещення та Миропомазання мають воду «згідно зі старим обрядом (звичаєм) посвячену». У матеріалах візитації міської церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Городенці записано: «протопресвітер городенківський превелебний отець Антоній Якубовський: схизматичні читає книжки, на них витрачає кошти та їх зберігає; кумів як до хрещення, так і до миропомазання, як узвичаєно, допускає по двоє, з яких, як правило, бувають схизматики, про що навіть сам підозрілий» [переклад — В. Б.]¹⁸.

Римо-католицький єпископ у Бакеу Франциск Беганський у своєму донесенні до *Конгрегації поширення віри*, писаному в Острозі на Волині 28 грудня 1708 р., зазначав: «Церква Городенківська вже у Польщі, але прилягає і розташована по сусідству до меж та кордонів Молдавії, на відстані від кордону Молдавії лише одної стадії, не більше. У цьому

¹⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі — ЦДІАЛ). Фонд 201. Опис 4. Справа 613. Арк. 299.

¹⁷ Серед виправлених книг в матеріалах візитацій 1746 та 1754 років парафіяльних храмів міста Городенки (мова оригіналу польська, латина) вказуються здебільшого Тріодь. 1746 рік — церква під титулом Різдва Пресвятої Діви Марії: Тріодь пісна московська, цвітна львівська; церква під титулом Воздвиження Чесного Хреста: Тріоди обидві цвітна та пісна львівські; церква під титулом Святого Миколая архієпископа Мир Лікійських: Тріоди обидві цвітна та пісна обидві київські. 1754 рік — церква під титулом Святого Миколая: Тріоди обидві київські, церква під титулом Різдва Пресвятої Діви Марії: Тріодь пісна київська. Й тільки один раз у матеріалах візитації церкви під титулом Святого Георгія мученика 1746 року «Testament» московський. Щодо книгозбірні монастиря в Городенці коротко подано: Lorens B. Monastery bazylikańskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeciej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzy z lat 1763—1764. S. 174. Повний опис монастирських бібліотек у Городенці та Крилосі мовою оригіналу: Альмес І. Від молитви до освіти: Історія читання ченців Львівської єпархії XVII—XVIII ст. Львів: Український католицький університет, 2021. (Серія «Київське Християнство», т. 26). С. 331—333, 405—406.

¹⁸ НМЛ. Ркл. 11. Арк. 11—12 зв.; переклад з польської автора.

містечку Городенці понад 20 років тому збудував католицьку церкву найясніший пан Потоцький, кустош кордонів королівства. При ній моїм попередником, світлої пам'яті найяснішим паном Вікторином Цешейком залишений для відправлення Святих Таїнств отець Бонавентура Тамбуріні, чину [братів] менших конвентуальних [тобто францисканців]. Це містечко не мало раніше дієцезії, але було повне схизматиків русинів, волохів та молдаван. Але щоб із плином часу на це місце і церкву не претендували сусідні Львівська архидієцезія або прилегла Кам'янецька, прохаю Святу Конгрегацію поширення віри, щоб проголосила, що ця церква зі своєю територією повинна належати до юрисдикції баківського єпископа або ж Молдавії»¹⁹.

Цікавим з цього погляду є запис у щоденнику гетьмана Пилипа Орлика, датований березнем 1722 р., про відвідини Галича – «міста колись славного столичного, де князі Руські урядували». Проте, оскільки вже була досить пізня пора, то він не знайшов іншого місця, аби переночувати, як у крилоському Іллінському монастирі, котрий, хоча є долучений до унії, проте її взагалі не дотримується та живе згідно з «*Salvis dogmatibus Orthodoxis*»²⁰.

Засвідчена в документах генерального візитатора та баківського єпископа Римо-католицької церкви, а також гетьманом Пилипом Орликом інформація репрезентує процес впровадження Унії, а також її сприйняття не тільки парафіянами, а й окремими священиками²¹.

У матеріалах генеральної візитації 1746 р. Унійної Церкви тільки один раз згадується Крилоський монастир. Візитатор Єронім Оземкевич, котрий, як вже згадувалось раніше, в 1749 р. проводив також візитацію Крилоського Успенського монастиря, доручає превелебному в Бозі

¹⁹ Acta nuntiaturae Polonae. Ed. I. Kopiec. Cracoviae : Academia scientiarum et litterarum Polona, 2007. Т. XLII. Nicolaus Spinola (1707–1712). Vol. 2 (2.VII. 1708–31.XII. 1708). S. 336. Висловлюю вдячність за переклад із латини к. і. н., старшому науковому співробітнику Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України Орестові Зайцю.

²⁰ Діярій гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював для друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. Варшава: Праці Українського наукового інституту, 1936. Т. XVII. Серія історична. Кн. 3. С. 80.

²¹ Про хід впровадження Унії в монастирях та парафіях Львівської єпархії див.: Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів: Вид-во УКУ, 2010. С. 280–295.

йогомості отцю Антонієві Якобовському, деканові Городенківському, інструкторові в духовних справах, щоби той зібрав відомості під присягою від свідків, яким можна вірити, щодо дій пароха церкви Св. Михаїла Архангела. Проте, що це саме за «злочини», візитатор не вказує. Надалі отець декан має відіслати цей матеріал в опечатаному сувої на розгляд «до катедри Галицької до монастиря Крилоського». Водночас на час проведення розслідування вікарій був усунутий від виконання своїх душпастирських обов'язків²².

Якщо в попередніх візитаціях рішення вказувалися в тексті під конкретним розділом питання, котре інспектувалося, то під час генеральної візитації 1754 р. «Вельможний йогомость отець офіційний візитатор генеральний Галицький» отець Іван Громницький наприкінці видав «*Реформаційний декрет*» стосовно кожної церкви. «Парох церкви під титулом Різдва Пресвятої Діви Марії отець Антоній Борисевич, під карою 30 гривень, після того як протягом шести тижнів навчиться духовної науки, повинен прибути до Крилоса на екзамен. Цвинтар неогороджений стоїть. Чаші срібної немає. Церква сама потребує завершення певних робіт, тому то парафіяни тамтешні щоби протягом двадцяти тижнів дзвіницю належно відремонтували, а саму церкву святу пристойно докінчили, цвинтар спромоглися огородити, чашу срібну старалися надбати під карою інтердикту тієї церкви. Пароха церкви під титулом Преображення Господнього отця Петра Данковича зобов'язано в дні недільні та святкові Службу Божу в церкві своїй відправляти, людей молитов, десять Заповідей Божих та основ Віри Святої під втратою відпущення гріхів навчав. Від п'янства під карою реколекції протягом дванадцяти тижнів з покаранням утриматись. На екзамен до Крилоса через тижнів шість від дня другого жовтня прибути. Одяг, що відповідає його стану, носити. Парафіянам церкву відремонтувати, дзвіницю збудувати, цвинтар загородити, підлогу в церкві зробити, чашу срібну, Тріодь пісню та ампулки купити під карою «запрѣщення» церкви. Цвинтар огородити за тижнів чотири. Ампулки та інші вищесказані речі за три чверті року щоби старалися надбати. Парафіянам церкви під титулом Св. Михаїла Архангела візитатор повелів протягом чотирьох тижнів опарканити цвинтар, а дзвіницю навесні належно відремонтувати під наглядом отця пароха

²² НМЛ. Ркл. 16. Арк. 532 зв.

під карою «запрѣщення» церкви. Отець Дем'ян Кумелович за п'янство та за те, що зачистив до корчми, отримав кару до відбуття на реколекції при Галицькій катедрі терміном чотири тижні з покаранням. Зокрема, було призначено, під карою тридцяти гривень, прибути на екзамен до Крилоса за тижнів шість від дня другого місяця жовтня. Також парох зобов'язаний навчати своїх парафіян молитов, десять Заповідей Божих та основ Віри Святої під втратою відпущення гріхів» [переклад — В. Б.]»²³.

Візитація Городенківського намісництва 1754 р. визначає ще один аспект управління Галицького крилосу в цілому по всіх намісництвах, а саме фінансово-господарський. Якщо у 30-х роках XVIII ст. не було встановлено ні чіткої суми за виконані обряди — «відповідно до змоги даючих бере», а питання щодо користування чи володіння землями, ставками, пасіками, пасовищами і сіножатями фактично визначалося звичаєвим правом — «Грунти має поміж громадою. Стільки бере, скільки бере один господар із громади. Для цього ні з ким ні про що не укладає угоди [переклад — В. Б.]»²⁴, то у візитації 1754 р. вже вказано чітко, здебільшого, ким і коли видана ерекційна грамота, чи є звільнення від податків, проміри та місце розташування, включно із вказаними межівниками, орних полів, сіножатей, пасовищ, ставків, пасік, а також кількість парафіян по кожній церкві. Загалом по всіх церквах Городенки, міської та передміських, внески практично однакові²⁵: «дякові — на що Братство погодиться, скільки йому дають, перед тим йому давали міщани по золотому одному, а хлопипи — по грошів шість та по патралиці²⁶ збіжжя кожний господар в рік дає; дякові від похорону те, що від кого зможе, від читання Псалтиря злотий один,

²³ НМЛ. Ркл. 18. Арк. 526—530 зв.

²⁴ Там само. Ркл. 11. Арк. 11—22.

²⁵ Там само. Ркл. 18. Арк. 521—530 зв.

²⁶ Народна міра — «віко» («мірка», «ферділь») — ділилося на 4 «четвертувки» («четверток», «четвертка», «патралиця»), а 1 «четвертувка» дорівнювала 8 л або 6,25 кг зерна. — див. Матеріали ресурсу: Чибирак С. Україна, держава: метрологія. Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2018. 608 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1.%205.%204

від похорону з подзвінним грош 10; від метрик пароху злотий один, куми по грош шість пароху, коли не йде на обід, коли ж іде, то шостак білий (або коли іде на обід, то грошів 15, коли ж не іде, то злотий один), дякові ж по грошу одному; від Сорокоусти злотих два, дякові грошів п'ятнадцять (або шостак білий); від освячення пасок на Великдень по грошу одному; на проскури дають муки».

Офіційні документи, як-от фінансові звіти та матеріали церковних візитацій, визначають тільки конкретні, чітко визначені аспекти відносин протопресвітерії, крилосу та єпархії. З іншого боку, в архівних матеріалах Городенківської парафії зберігаються також цілком світські матеріали, котрі теж дають певне розуміння життя Галицького крилосу. Таким документом може слугувати заповіт, що його склав у Городенці отець Яків Березницький 19 вересня 1793 р.: «...Виїжджаючи з Крилоса, залишив у йогомості отця Василія Могильницького, галицького декана, одного вола та корову з приростом у два бички, і цю худобу мав на своєму випасі та зимівлі йогомость отець декан, тому син отця має приїхати до Крилоса та зробити розрахунок, відповідно до сумління, і що буде перевищувати квоти, скерувати за душу мою [на службу]. Той же борг, котрий знаходиться на тамтешній громаді, хай зі своєї ласки, як поставлений від мене виконавець, йогомость отець галицький декан подасть за душу мою або потребу церковну. Срібний хрест, котрий перебуває в золотаря Майорка на докінченні роботи, на який я дав на срібла шістнадцять і на роботу 1, має бути відібраний та відданий до галицької катедри, котрій я записав... [переклад — В. Б.]»²⁷.

Таким чином, вищезгадані документальні свідчення репрезентують через парафіяльне життя в місті Городенці певну частину діяльності Галицького крилосу, в тому числі безпосередньо Успенського монастиря. Відзначаємо значення просвітницької та душпастирської праці духовенства XVIII ст. Водночас висвітлюємо взаємини як мирян із духовенством, так і священників поміж собою, а також роль крилосу в організації духовного життя намісництв, а сам Успенський монастир постає як головний реколекційний осередок Галицького крилосу, а тому числі для Городенківського намісництва.

²⁷ ЦДІАЛ. Ф. 146. Оп. 13. Спр. 8498. Арк. 102–103 зв.

Volodymyr Burdeniuk (Kolomyia, Ukraine)

**On the question of interaction between the parishes of Horodenka
and the Krylos monastery of the Galician Cathedral
in the 18th century**

The article examines the issue of interaction between the Horodenka governorate and the Galician Krylos on the basis of the information in the materials of the general visitation of the Horodenka governorate in 1732–1733, 1746, and 1754. Here, the Assumption Monastery in Krylos appears not only as a monastic monastery, but also as a centre of spiritual enrichment, a ‘guide’ for parish enlighteners. During his visit to Horodenka in 1746, the Consul of the Central Central Synod of the Evangelical Church, Jerome Ozemkevych, paid due attention to the Krylos Monastery as a retreat centre. In 1749, he also visited the Kryloskyi Assumption Monastery. Another important aspect of the church life of the Galician wing is the perception of the protoprotestants, enlighteners, monks, and ordinary parishioners towards the Union in the first half of the eighteenth century. Historical facts are attested in the materials of the general visitation of the Horodenkivske governorate, as well as in the diary of Hetman Pylyp Orlyk. At the same time, the article, in addition to the data presented from Horodenka, does not ignore the Kryloskyi Monastery itself, as if transporting the reader to the atmosphere where the priests from Horodenka held retreats. The material includes archival and archaeological data, reconstructions of the Assumption and Illininsky monasteries in Krylos. In addition to graphic reconstructions based on archaeological research, photographs of the remains of stone monastery buildings and glassware (sixteenth - seventeenth centuries) from the collection of the Ancient Halych National Reserve are also presented. In this material, we move from an imaginary visual perception of the Monastery of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, through the prism of historical and archaeological data, to its spiritual and educational significance for all the governorates of the Galician wing. In this study, the Kryloskyi Monastery appears as one of the retreat centres of the Galician Wing, including for the clergy of the Horodenkivske viceroyalty.

Key words: *Lviv – Galician – Kamianets Eparchy, Galician wing, Horodenkivske vicariate, Assumption Monastery, Joseph Shumliansky, Jerome Ozemkevych, Pylyp Orlyk, general visitation, retreats.*

REFERENCES

- Almes I. (2021). Vid molytvy do osvity: Istoriiia chytannia chentsiv Lvivskoi yeparkhii XVII–XVIII st. Lviv: Ukrainskyi katolytskyi universytet 2021. (Seriiia «Kyivske Khrystyanstvo», t. 26). [in Ukrainian; in Polish; in Latin]
- Chybyrak S. (2018). Ukraina, derzhava: metrolohiia [Elektronnyi resurs] *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – Ukrainsi*. Kn. 1 / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
- Kossak E. (1867). Shematyzm Provyntsiy Cv. Cpasytelii chyna sv. Vasyliia Velykoho v Halytsiy, ulozheniy po kapytule otbuvshoisia v monastyr sv. Onufreiskom vo Lvove dnia 24. y 25. Lyptsia 1866, y korotkii pohliad na monastyry y na monashestvo ruske, ot zavedenia na Rusy viry Khrystovoy azh po nynishnoe vremia. V typohrafiy Ynstytuta Stavropyhianskoho pod zariadom Stefana Huchkovskoho. Vo Lvove. [in Ukrainian]
- Kopiec I. (Ed.). (2007). Acta nuntiaturae Polonae. T. . Nicolaus Spinola (1707–1712). Vol. 2 (2 VII 1708 – 31 XII 1708). Cracoviae : Academia scientiarum et litterarum Polona. [in Latin]
- Kuhutiak M. (2021). Kryloskyi monastyr Uspinnia Presviatoi Bohorodytsi: istoriohrafichnyi dyskurs, pysemni dzherela. *Halychyna: naukovyi i kulturno prosvitnii kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivsk. № 34. S. 193–210. [in Ukrainian]
- Lorens B. (2014). Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780. Rzeszów, 2014. [in Polish]
- Lorens B. (2014). Monastery bazyliiańskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeczej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzy z lat 1763–1764. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia*. Ivano-Frankivsk, 2014. Vyp. 5. S. 166–177. [in Polish]
- Natsionalnyi zapovidnyk «Davnii Halych». Melnychuk, Oleh, Petryk, Vasyl. Zvit pro rezultaty arkeolohichnykh doslidzhen na terytorii davnoho Halycha u 2011 r. [in Ukrainian]
- Natsionalnyi zapovidnyk «Davnii Halych». Melnychuk, Oleh, Tomenchuk, Bohdan. Zvit pro rezultaty arkeolohichnykh doslidzhen na terytorii davnoho Halycha u 2007 r. [in Ukrainian]
- Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho. Rkl. 11. [in Polish; in Latin]
- Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho. Rkl. 16. [in Polish; in Latin]
- Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho. Rkl. 18. [in Polish; in Latin]
- Paranko I., Skochyliias Ih., Ir. Skochyliias. (Ed.) (2021). Zamoiskyi proventsiiinyi sobor Ruskoj Uniinoi Tserkvy 1720 roku, kn. 1: Diiannia ta postanovy / uporiad – Lviv: Ukrainskyi katolytskyi universytet, 2021. (Seriiia «Kyivske khrystyanstvo», T. 23). [in Ukrainian; in Polish; in Latin]
- Pawlyszyn A. (2014). Prawosławne i unickie monastery męskie na terenie eparchii lwowskiej w latach 1596–1739. Przyczynek do powstania nowego katalogu. *Klasztory mnisze na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku* / red. J. Gwioździk, R. Witkowskiego, A. M. Wyrwy. Poznań. S. 277–286. [in Polish]
- Skochyliias I. (1996). Heneralna vizytatsiia Lvivskoi yeparkhii 1726–1733 rokov: zmist ta struktura opysu. *Ukraina v mynulomu. Zbirnyk statei*. Kyiv – Lviv. Vyp. 9. S. 186–203. [in Ukrainian]
- Skochyliias I. (2000). Nedatovanyi reiestr dukhovenstva, tserkov i monastyriv Lvivskoi yeparkhii za vladytstva Yosyfa Shumlianskoho. *Zapysky Naukovoho tovarystva*

im. Shevchenka. Pratsi Komisii spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin. Lviv. T. CCXL. S. 530–589. [in Ukrainian]

Skochylias I. (2004). Heneralni vizytatsii Kyivskoi uniinoi mytropolii XVII–XVIII stolit: Lvivsko – Halytsko – Kamianetska yeparkhiia, t. 2: Protokoly heneralnykh vizytatsii. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu. [in Ukrainian]

Skochylias I. (2008). Knyha reiestru katedratyka Lvivskoi pravoslavnoi yeparkhii 1680–1686 rokiv. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Pratsi Istorychno-filosofskoi sektsii. Lviv. T. CCLVI. S. 575–646. [in Ukrainian]

Skochylias I. (2010). Halytska (Lvivska) yeparkhiia XVII–XVIII stolit: orhanizatsiina struktura ta pravovyi status. Lviv: Vyd-vo UKU. [in Ukrainian]

Skochylias I. (2013). «Dar liubovi»: kunychne (katedratyk) u Kyivskii mytropolii XIII–XVIII stolit. Lviv: Vyd-vo UKU. [in Ukrainian]

Stetsyk Y. (2016). Opis inwentarzny rezydencji bazilianskiej w Horodence (28.05.1764 r.). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk* / ed. V. llytskyi. Drohobych: Posvit. Vyp. 1. S. 14–20. [in Polish]

Tokarzhevskiy Karashevych Y (Ed.) (1936). Diiarii hetmana Pylypa Orlyka. Varshava: Pratsi Ukrainskoho naukovooho instytut. T. 18. Serii istorychna. Kn. 3. [in Ukrainian; in Polish; in Latin]

Tomenchuk B. Melnychuk O. (2015). Rezultaty arkheolohichnykh doslidzhen davnoho Halycha u 2008–2013 rokakh. *Visnyk instytutu arkheolohii*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Vyp. 10. S. 110–125. [in Ukrainian]

Tomenchuk B. Melnychuk O. (2017). Arkheolohiia piznoserednovichnoho Halycha yak «tserkovnoho mista» i relihiinoho tsentru Halychyny (seredyna XIII st. – 1785 r.). *Halych. Zbirnyk naukovykh prats* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV. Vyp. 2. S. 51–78. [in Ukrainian]

Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Archiv Ukrainy u Lvovi. F. 146. Op. 13. Sprava 8498. [in Polish]

Tsentralnyi Derzhavnyi Istorychnyi Archiv Ukrainy u Lvovi. F. 201. Op. 4. Sprava 613. [in Polish; in Latin]